ЗА КНИГАТА НА
ЕМИЛ КАЛУЖНЯЦКИ
*** СЪЧИНЕНИЯ НА БЪЛГАРСКИЯ ПАТРИАРХ ЕВТИМИЙ ***
Велико Търново
2010

ЕВТИМИЕВИСТЪТ ЕМИЛ КАЛУЖНЯЦКИ

Към 165-годишнината от неговото рождение

Сиянието на Търновската книжовна школа, величието и трагизмът на Търновска България, пълнят въздуха на старопрестолния Великотърновски университет „Св.св. Кирил и Методий". Кои са първооткривателите, „колумбовците" на нашата средновековна литература, история и култура от тази епоха? Колцина от днешните българи, понесени от всекидневни грижи и вълнения, съзнаваме значението на всеотдайните и себеотрицателните бдения на тружениците в науката, благодарение на които проглеждаме за вековните ни постижения в областта на духовната култура!...

Когато през 1836 г. отец Неофит Рилски отпечатва житието и службите на св. Иван Рилски, той признава, че не му е известно кога е живял Патриарх Евтимий – автор на пространния житиепис за рилския небесен покровител. През 1871 г. архим. Леонид (Кавелин) публикува „Похвално слово за св. Евтимий Търновски" от Григорий Цамблак. Обнародваният текст всъщност донася многоочакваното прозрение за славистичната общност. Стават известни Бориловият синодик от 1211 г. (в редакция от XIV век), Рилските панегирици на Владислав Граматик от 1479 г. и на Мардарий Рилски от 1483 г., където са преписани ред Евтимиеви съчинения[1].

---

[1] Подробно вж. **Кенанов, Д.** Зараждане на славистичния интерес към Патриарх Евтимий. – В: **Кенанов, Д.** Евтимиева метафрастика. Път и мисия във времето. ИК "ЖАНЕТ-45", Изд. „ПИК", Пловдив – Велико Търново, 1999, 13-28. Историография на Търновската книжовна школа. Изследване. Антология. Състав.: Г. Данчев, Д. Кенанов, ч.1, Издат. „ПИК", Велико Търново, 1999, с.18 и сл. За научните приноси през XX в. вж. **Кенанов, Д.** Българското евтимиезнание през XX век и **Харалампиев Ив.** Българското езиковедско евтимиезнание през XX век. – В:

Сред другите заслужили, първи евтимиевисти като Полихроний А. Сирку (Сирков), Константин Ф. Радченко, Владимир В. Качановски, Александър И. Яцимирски и др. със своя светлина се открояват изследванията на ерудирания проф. Емил (Емелиян, Омелян) Йеронимович Калужняцки, който пише на полски, латински, руски и немски език. В самото начало на XX век силен тласък на евтимиезнанието дават неговите откривателски научни трудове. Като цяло издателската му дейност по размах е ненадминат връх в историята на старобългаристиката. Той е поляк по народност и е роден на 11 януари 1845 г. в с. Type (Turze), Старосамборгски уезд (Галиция). Учи гимназия в Самборг, следва история, класическа и славянска филология в Лвовския и Виенския университет, ученик на Франц Миклошич. Гимназиален учител в Жешов, от 1875 г. е професор по славянска филология в Черновицкия университет. Член-кореспондент на руската, австрийската и румънската академия на науките. Събира ръкописни книги, които през 1927 г. постъпват в Библиотеката на Руската академия на науките – Санкт Петербург (сбирка № 56)[2]. В Черновиц завършва жизнения си път на 3 юни 1914 г.

През 1901 г. Емил Калужняцки обнародва две извънредно приносни българистични книги за творческото наследство на Патриарх Евтимий, Григорий Цамблак, Йоасаф Бдински, Владислав Граматик. Първата от тях е „Из панегирическата литература на южните славяни" (Виена, 1901)[3]. Тук за критическото издание на „Похвално слово за Патриарх Евтимий" се избира препис от сбирката на Н. П. Румянцев, № 3171 от XVI век[4]. Освен преглед на пропуските, сторени от архим. Леонид (Кавелин) в първата публикация на словото от 1871 г., Е. Калужняцки прибавя коментарни бележки за изясняване на лица,

---

Търновски писмена. Алманах за Търновската книжовна школа, 2/2009, УИ, Велико Търново, 2009, 148-161, 162-179.

[2] **Бегунов**, **Ю**. **К**. Творческое наследие Григория Цамблака, Издат. „ПИК", Издат. „Буй туръ", Университетско издателство „Св.св. Кирил и Методий", Велико Търново - Женева, 2005, с. 432.

[3] **Kałużniacki, E.** Aus der panegyrishen Litteratur der Südslaven, Wien, 1901. London, 1971, Introd.- Iv. Dujčev.

[4] По същия ръкопис текста вж. **Русев, П., Ив. Гълъбов, А. Давидов, Г. Данчев,** Похвално слово за Евтимий от Григорий Цамблак, БАН, С., 1971.

географски названия, исторически събития и обстоятелства, при които протича животът на търновския патриарх. Използван е единственият препис в Рилския панегирик (1479 г.) на житието за преп. Теодосий Търновски[5].Черновицкият старобългарист отпечатва за пръв път „Похвално слово за св. Филотея" от Йоасаф, митрополит Бдински, също по единствения известен препис в Рилския панегирик на Владислав Граматик. В увода са разкрити литературните източници, от които е заимствал панегиристът Йоасаф: „Житие на св. Филотея Темнишка" и „Житие на св. Петка Епиватска-Търновска от Патриарх Евтимий (92-94).

През 1901 г. излизат и събраните ведно „Съчинения на Българския Патриарх Евтимий (1375-1393)"[6]. Критическото издание е ненадминато до днес и се опира предимно на ръкописи от два манастира – в Рила и Нямц, където авторът е бил посрещнат с изключително гостоприемство. По Рилския панегирик се печатат: „Похвално слово за св. равноапостолни Константин и Елена",посланията до йеромонах Никодим Тисменски (първо), мних Киприан и митрополит Антим, „Рилската повест" на Владислав Граматик, по Панегирика (1483 г.) на Мардарий Рилски - Цамблаковия „Разказ за пренасяне мощите на св. Петка Търновска". От сборници на Гавриил Урик[7] са взети основните текстове на житията за св. Иван

---

[5] Отпечатано от В.Н. Златарски през 1904 г. в „Сборник за народни умотворения, наука и книжнина", кн.XX, нова ред., кн. 2, С., 1904. Интересно е, че на стр.33-34 проф. Емил Калужняцки споменава за втори препис на житието от Атонския манастир „Св. Павел" (ръкопис №45). Преиздание по В.Н. Златарски направи Иван Марчевски – В: Житие на св. Теодосий Търновски от Патриарх Калист Константинополски. Текст, превод и коментари (i.e. Theodosiana), Велико Търново, 1995. Йеросхимонах Спиридон Рилски в края на XVIII в. съставя парафраза на житието (публикувано от Осип М. Бодянски през 1860 г. в Чтения ОИДР, кн.1) и служба – текста вж.: **Кожухаров, Ст.** Последният азбучен акростих на старата българска литература.- В: **Кожухаров, Ст.** Проблеми на старата българска поезия. Т.1, С., 2004, 281-298; **Кенанов, Д.** Йеросхимонах Спиридон – българският ученик на Паисий Величковски. – В: **Кенанов, Д.** Българистични простори. ИК „ Жанет-45", Изд. „ПИК", Пловдив – Велико Търново, 163-189.

[6] **Kałużniacki, E.** Werke des Patriarchen von Bulgarien Euthymius, Wien, 1901, London, 1971, Introd.- Iv. Dujčev. Вж. още **Калужняцкий, Э.И.** Сборники Нямецкого монастыря №20 и № 106. – Сборник ОРЯС, т. LXXX, №2, СПб., 1907, 61 стр.; **Калужняцкий, Э.И.** Обзор славяно-русских памятников языка и письма в библиотеках и архивах Львовских. – Труды третьяго археологического съезда в России, бывшаго в Киеве в Августе 1874 г., т.2, Киев, 1878, 213-321.

[7] Вж. **Михаила, Г.** Рукописи Гавриила Урика и их литературное значение и **Бойчева, П.** Традициите на Търновската книжовна школа и делото на Гавриил Урик. – В: Търновска

Рилски и еп. Иларион Мъгленски, на похвалните слова за св. великомъченица Неделя (Кириакия), св. Михаил Воин Българин и еп. Йоан Поливотски. В подготвителната работа Калужняцки получава институционално съдействие и решаваща финансова подкрепа за книгата си от австроунгарското Министерство на културата и образованието, а също намира приятелска подкрепа от редица слависти и българисти, между които са П. А. Сирку и Б. Цонев. За мото на предисловието е избрано пожеланието на В.Ягич, според когото издаването на Евтимиевите съчинения по най-старите ръкописи е въпрос на чест за българската литературна наука. Можем да се присъединим към това неизпълнено и до днес пожелание, а също и да споделим убеждението на проф. Емил Калужняцки за неповторимото величие на последния всебългарски патриарх от Второто българско царство като добавим, че не само за Евтимиевите съвременници, но и за всички поколения българи с живота и делото си св. Евтимий Търновски въплъщава високите, спасителните духовни стремежи и христоцентричните въжделения на своята епоха. Благодатно преведените и редактираните богослужебни текстове вече столетия звучат под куполите на славяноезичните православни храмове, преписват се и се печатат жития, похвални слова и послания[8].

В аналитичното въведение на книгата е направен опит за биография на Патриарх Евтимий, за разкриване на разностранната му книжовна дейност

книжовна школа. Т.2, С., 1980, 81-88, 177-182. **Паскаль, А.Д.** Итоги и задачи изучения рукописей Гавриила Урика как ранных источников по истории славяно-молдавской книжности XV в.- В: Исследования по источниковедению СССР дооктябрьского периода, М., 1989, 4-32. **Mircea, I.R.** Rèpertoire des manuscrits Slaves en Roumainie auters Byzantins et Slaves. Revis.: P. Bojčeva, Sv. Todorova, Sofia, 2005.

[8] За съдбата на Евтимиевите съчинения с изчерпателна библиография вж. **Кенанов, Д.** Евтимиева метафрастика..., 63-233, 281-307. **Кенанов, Д.** Литературные источники «Жития Иллариона Мегленского» Евфимия Тырновского. – В: Palaeobulgarica/ Старобългаристика, 1980, № 4, 72 – 84. **Кенанов, Д.** Идейно – естетически и изворови проблеми в „Житие на Филотея Темнишка" от Евтимий Търновски. – В:Аспирантски сборник», Велико Търново, 1979, кн. 5, св. 1, 227 – 242.

(изправяне на богослужебните книги, преводи, авторски съчинения)[9]. По сведения на митрополит Йоасаф Бдински и митрополит Григорий Цамблак е представена потресаващата картина на превземането и разорението на Търновград от османотурските нашественици с извършените масови престъпления и насилия, предопределени от фанатизма на иноверската война. На този фон се проявява истинското величие на св. Евтимий, който и в заточение до сетния си дъх извършва „апостолска ловитба на човеци"[10] и освещава народа си с духовната светлина на Евангелието. По сведения от предимно от Константин Костенечки и Григорий Цамблак е пресъздаден правописно-нормативният характер на „исправление божественыхъ книгъ духовныхъ", а за пример на редактиран ръкопис се посочва преписаното в Константинопол Евангелие от 1383 г. (ГИМ-Москва,Син.742)[11]. За издаването и коментарите на Евтимиевите литургически трудове Е. Калужняцки е улеснен от доближеното до ръкописните източници издание на П.А. Сирку (СПб., 1890) – по Зографския свитък, Зографския и Соловецкия служебник и други[12].

---

[9] В настоящето преиздание не се коментира биографско-историческата картина на XIV век, въпреки че могат да се добавят уточнения за житейската участ на препод. Теодосий Търновски († 27 ноември 1363 г.) или за цар Иван Александър (1331-1371).

[10] Вж. **Кенанов, Д.** Вяра и народност в българската литература през XIV – XVI век. В: Турските завоевания и съдбата на балканските народи, отразени в исторически и литературни паметници от XIV – XVIII век. Международна научна конференция, Велико Търново, 20 – 22 май 1987 г., Велико Търново, 1992, 336 – 345. **Кенанов, Д.** Ораторската проза на Патриарх Евтимий Търновски, Изд. „ПИК", Велико Търново, 1995, 136-147.

[11] Вж. **Алексеев, А.А.** Текстология славянской Библии, Изд. „Дмитрий Буланин", СПб., 1999, гл.5, §11, 185-186. Срв. **Харалампиев, Ив.** Езикът и езиковата реформа на Евтимий Търновски, С., 1990. **Давидов, А.** Към характеристиката на Евтимиевата реформа; **Харалампиев, Ив.** Езиково-правописната реформа и езикът на Патриарх Евтимий Търновски. – Търновски писмена. Алманах за Търновската книжовна школа. 1/2002, УИ, Велико Търново, 2002, 29-82. **Кенанов, Д.** Патриарх Евтимий и **исправление божественыхъ книгъ духовныхъ** - В: Българска филологическа медиевистика. Научни изследвания в чест на проф. дфн Иван Харалампиев, Велико Търново, УИ, 2006, 189-203 (Разширена версия на статията и цит. алманах: http://www.uni-vt.bg/1/?zid=146&lid=1).

[12] Фототипно издание на Софийския препис от Евтимиевия служебник е подготвено от **Коцева, Ел.** Евтимиев Служебник, НИ, С., 1985. Калиграфски преписи на Патриархови текстове и други материали има в архива на проф. Марин Дринов – София, Национална библиотека „Св.св.Кирил и Методий", ф.111, арх.ед. № 20.

От авторските текстове с най-малко преписи на издателя са познати похвалните слова за св. великомъченица Неделя, еп. Йоан Поливотски, службата за царица Теофана, посланията до митрополит Антим и йеромонах Никодим Тисменски. Първите текстологически наблюдения са извършени върху редакциите на житията за св. Иван Рилски и св. Петка Епиватска-Търновска[13]. Най-старите им преписи ведно с житието на еп. Иларион Мъгленски се намират в Зографския сборник 107 от края на XIV век, известен на Е.Калужняцки (датиран при него в рамките на XV век). Житието на св. Иван Рилски тук е без заключителната молитва[14], заета в друга редакция от Първото проложно житие на рилския пустиножител[15], а в житието на св. Петка Търновска се намира подробен разказ за

[13] В отделно изследване е проследена почитта към св. Петка в Югоизточна Европа, публикувано е Василиковото житие в старобългарски превод от Германовия сборник от 1359 г. **Kałużniacki, E.** Zur älteren Paraskevalitteratur der Griechen, Slaven und Rumanen, Wien, 1899, LXV-LXXXV, 59-77. Вж. **Мирчева, Е.** Германов сборник от 1358-1359 г. Изследване и издание на сборника, Изд. „Валентин Траянов", С., 2006. **Нихоритис, К.** Неизвестно стишно житие на св. Петка Епиватска – Търновска. В: Старобългарска литература. Филологически изследвания в чест на Климентина Иванова. Кн. 33–34, С., 2005, 221–224. Библиография за гръцки и румънски изследвания вж. **Нихоритис, К.** Славистични и българистични проучвания, „Праксис", Велико Търново, 2005, 124-128. Срв.: **Дерменджиева, М.** Румънските жития на св. Петка Епиватска. – Старобългарска литература. Кн. 27, С., 1994, 78-112; **Кенанов, Д.** Жития и служби на св. Петка Търновска в старопечатните славянски книги. – В: Библиотеки. Четене.Комуникации. Седма национална конференция, Велико Търново, 21-22 ноември 2008 г., УИ, Велико Търново, 2009, 57-65. Н. Жеков печата новобългарски превод на „Жития на светиите, списани на славянски език от св. Димитрия, митрополита Ростовскаго", ч. 1.Октомврий, 1-15 дни, Велико Търново,1904, 300- 308 (Житието на св. Петка).

[14] Вж. отпечатания препис: **Иванов**, **Й**. Български старини из Македония, С., 1931, 1970, 369-383. **Иванов**, **Й**. Жития на св. Ивана Рилски с уводни бележки. – В: Годишник на Софийския университет, т.32.13, С.,1936, 15-21,59-73. През 1851 г. йеромонах Дамаскин Рилец превежда житието на гръцки език. Вж. **Гонъс, Д.В.** Βίος τοῦ ὁσίου Ἰωάννου τῆς Ρίλας σὲ ἑλληνικὴ μετάφραση. – Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρίς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, 30(1995), σ. 371. **Кенанов**, Д.Славянска метафрастика (с приложение на житие за св. Сава Сръбски), ИК „ЖАНЕТ-45",Изд. „ПИК", Пловдив – Велико Търново, 2002, с. 250-251.

[15]Вж. **Кенанов, Д.** Патриарх Евтимий и агиографският цикъл за Иван Рилски. – В: Palaeobulgarica/Старобългаристика, 1978, № 1, 74–88. **Turdeanu, E.** La littérature Bulgare du XIV-e siècle et sa diffusion dans les Pays Roumains, Paris, 1947, 71-81. **Иванова, Кл.** Текстологически проблеми на житийно-панегирическото наследство на Патриарх Евтимий Търновски. – В: Зборник радова са Међународног научног скупа. Текстологија средњовековних јужнословенских књижевности. САНУ. Научни скупови.Х.Оделење језика и књижевности. 2. Београд, 1981, 1981,307-319. **Иванова, Кл.** За влиянието на Търновската книжовна школа в Румъния (Съществува ли втора среднобългарска редакция на житието на св. Иван Рилски от

детството на светицата[16], който е съкратен в друга, вероятно пак авторизирана редакция, както допуска и видният издател (за II и III глава, а за VII глава – неизвестен редактор). Подобни случаи се срещат и при блаж. Симеон Метафраст – неговото житие за св. Николай Мирликийски има две редакции, засвидетелствани и в старобългарската преводаческа традиция[17]. Подобно на именития си предшественик и учител, св. Евтимий Търновски е започнал устрояването и пресъставянето на Търновските Велики Чети-Минеи[18] от началото на църковната година по Йерусалимския устав, т.е. от месец септември. Ето защо житията на св. Петка Търновска (14 октомври) и на св. Иван Рилски (19 октомври) ведно с Иларионовия житиепис-прение (21 октомври) може да са първите Евтимиеви стъпки на агиографското поприще и заради това са обясними редакционните изменения в двата начални текста[19].

В зависимост от присъствието или отсъствието на заключителното обръщение към цар Иван Шишман, са оразличени две редакции на похвалното слово за равноапостолните цар Константин и неговата майка Елена".

Патриарх Евтимий). – В: Доайенът. Юбилеен сборник, посветен на 100-годишнината на проф. Николай Михайлович Дилевски, С., 2004, 370-391.

[16] За първи път указание за наличието на разказа в Зографския сборник и съдържателен обзор вж. **Кенанов, Д.** Евтимий Търновски и агиографският цикъл за Петка Епиватска. – В: «Аспирантски сборник», Велико Търново, 1977, кн.4, св. 1, 8–10. Съкращаването на разказа премахва противопоставянето: родители-деца и не се поставя сянка от съмнение за благочестивия родов произход на пустинолюбивата св. Параскева-Петка. За преписите на Цамблаковата прибавка към житието – Разказа за пренасяне мощите на св.Петка във Видин и Сърбия вж. **Бегунов, Ю.К.** Творческое наследие Григория Цамблака..., 86-87. **Кенанов, Д.** За три вилнюски преписа на Евтимиевото житие за св. Петка Търновска. – В: Krakowsko – Wileńskie studia slawistyczne. Seria poświęcona starożytnościom slowiańskim. T. 2, Kraków, 1997, 230 – 233.

[17] Вж. **Кенанов, Д.** Старобългарският превод на Метафрастовото житие за св. Николай Мирликийски. –В: Проглас. Филологическо списание на Великотърновския университет, 2000-2004, Велико Търново, 2004, 28-34; Препечатка: **Кенанов, Д.** Българистични простори. ИК „ Жанет-45", Изд. „ПИК", Пловдив – Велико Търново, 2007, 83-89. Този факт не е отбелязан в справочника на **Иванова, Кл.** Bibliotheca Hagiographica Balcano-Slavica, Акад. Изд. „Проф. Марин Дринов", С., 2008, 345-346.

[18] За тях вж. **Zamfirescu, D.** – Les Grands Ménologes de Lekture du Patriarche Euthyme de Tărnovo. - Търновска книжовна школа. Т.7, УИ, Велико Търново, 2002, 87-104; **Иванова, Кл.** Новоизводните търновски сборници и въпросът за ролята на Патриарх Евтимий в техния превод. – В: Старобългарска литература, кн. 25-26, С., 1991, 124-134.

[19] Срв. **Киселков, В.Сл.** Патриарх Евтимий, С., 1938, 263-264,272-273.

Допълнителна подялба на преписите може да се направи и по следните два показателя: В началната ритмема (**Сл҃нца свѣтлѣише настоѫщее показа сѧ тръжество**) има случаи когато се пропуска глаголът **показа сѧ** (E3,D2,O2) завършек на предисловието е реторическо приветствие с анафорично повторение на Константиновото име – в някои ръкописи (напр. Иаковлевия от 1474 г. и E3) се пропуска ред 6 от преписи N, B, E, P3: **Ѥѡнстантінь, Христовъ подражатель**[20].

На Първия Международен симпозиум за Търновската книжовна школа във Великотърновския университет през есента на 1971 г. проф. Г. Михаила съобщи, а след това в студията си „Константиновската традиция от Евсевий Кесарийски до Никифор Калист Ксантопул и румънските владетели" публикува най-стария препис, писан от Иаков през 1474 г. в базиалианския манастир Путна (Буковина)[21]. Неизвестен препис, но с името на св.Йоан Златоуст, и неизвестно извлечение се намират в сборник от XVI в. на Супрасълския Благовещенски манастир. Извлечението е слово за 7 май, когато Църквата припомня тържествено за Йерусалимското кръстно знамение[22].

„Похвално слово за еп. Йоан Поливотски" е открито от Емил Калужняцки, който в бележките си към преписа споменава за византийско проложно житие на

---

[20] **Кенанов, Д.** Ораторската проза на Патриарх Евтимий..., 16-17.

[21] **Михаила, Г.** Най-старият препис на Похвалното слово за Константин и Елена от Евтимий Търновски (Сборникът на Иаков от Путна, 1474 г.) в славяно-румънската традиция – В: Търновска книжовна школа. Т.1, С., 1974,161-177. **Mihăilă, G.** Cultură şi literatură Română veche in context European, Bucureşti,1979. Вж. **Кенанов, Д.** Ораторската проза на Патриарх Евтимий..., 54-55. В тази книга са събрани издирванията ни върху реторическото изкуство и литературните извори на четирите похвални слова от св. Евтимий Търновски.

[22] Библиотека на Литовската академия на науките – Вилнюс, F19, № 105, а друг неизвестен препис се помества в Белокриницки сборник от XVI век (Библиотека Российской Академии Наук – Санкт Петербург, Белокриницка сбирка (№75), № 13). Подробно вж. **Кенанов, Д.** Небесните знамения на Честния Кръст: Евтимиевото похвално слово за светите Константин и Елена в супрасълски ръкопис.– В: Krakowsko -Wileńskie studia slawistyczne..., 204-229. Вж. също **Кенанов, Д.** Евтимиева метафрастика..., 172-198. **Кенанов, Д.** Озареният Григорий Цамблак. По материали от Вилнюските ръкописни и старопечатни сбирки, ИК „ЖАНЕТ-45",Изд.„ПИК", Пловдив–Велико Търново, 2000,14-16.

поливотския епископ[23]. Представени са текстологически проблеми на фрагмента от второто послание до йеромонах Никодим Тисменски, службата на царица Теофана (обнародвана първом от П.А. Сирку)[24] и литургията на св.ап. Иаков[25]. Основателно е уточнението за образното именуване **мати градовомь** от службата за св. царица Теофана. Не Търновград –Царевец, а Константинопол (Цариград) е „майка на градовете", „царица на градовете" за православния свят. Същия смисъл на **мати градовомь** придава и Григорий Цамблак в „Надгробно слово за митрополит Киприан".

Видният украински изследовател и българолюбец от Черновицкия университет е имал планове да се захване със събирането и издаването на Цамблаковите съчинения. Осъзнавайки, че по-добре тази отговорна задача може да бъде изпълнена от учен в Москва, сам в писма съветва Александър Ив. Яцимирски да се заеме с изучаване на Григорий Цамблак и му предоставя няколко слова от ръкописи в Нямецкия манастир[26].Така естествено факелът на евтимиезнанието и цамблакознанието се предава на следващото поколение

---

[23] Текста и старобългарския превод вж. **Кенанов, Д.** Ораторската проза на Патриарх Евтимий..., 163-166, а също и проложното житие за св. великомъченица Неделя, 149-153. **Кенанов, Д.** Евтимиева метафрастика..., 29 -30.

[24] Друго издание вж. **Иванова, Кл.** Сръбска редакция на службата за императрица Теофана. – В: Археографски прилози, књ. 10/11, Београд, 1988-1999, 83-106. Библиография и изследвания за св. Евтимиевото книжовно дело вж.: **Патриарх Евтимий,** Съчинения, НИ, С., 1990, 259-301; Патриарх Евтимий и неговото време. Материали от Национална научна възпоменателна сесия „600 години от заточението на св. Евтимий, патриарх Търновски", Велико Търново, 6 октомври 1993 г., УИ, Велико Търново, 1998; Търновски писмена.Алманах..., 2/2009, 256-283. За интереса на Емил Калужняцки към Синодика на цар Борил вж. **Попруженко, М.Г.** Синодик царя Борила (=Български старини, кн.8), С., 1928, XXII-XXIII.

[25] Вж.: **Христова, И.** Кога са преведени литургиите на св. Иаков и св. Петър? - В: Медиевистични ракурси, С.,1993,33-42; **архим.Авксентий,** Литургията на св.ап. Иаков, брат Господен, „Праксис", Велико Търново, 2000, 9-31.

[26] Писмата вж. **Бегунов**, **Ю**. **К**. Творческое наследие..., 432-436.

Форзац:1-2 – Праздничная Минея. Венеция, 1538;3-4: Молитвенник. Венеция,1547.

старобългаристи и слависти. Благородният жест на проф. Емил Калужняцки издига достолепието на неговия образ и на научното му дело в историята на европейската хуманитаристика.

ПОСВЕЩЕНИЕ

На 26 октомври 1976 г. (Димитровден) чрез *проф. Пиринка Пенкова* получих жадуваната от мене книга на проф. Емил Калужняцки в дар от датския славист ***проф. Гунар Сване****, на когото с признателност посвещавам новото допълнено преиздание.* Проф. Г. Сване е носител на Международната Евтимиевска награда на Великотърновския университет „Св.св. Кирил и Методий".

Димитър Кенанов

Емил Калужнящки

СЪЧИНЕНИЯ на Българския Патриарх ЕВТИМИЙ

МѢ СЕНТЕВРІЙ, Я.

Начéтъкънáнѣкітоу сѣрéчь но
воу лѣтоу . ѡпамéть прѣподѡ
бнаго ѻ҃ца нáшегѡ сумеѡна
Стальника . ѡстыи , м , жéнь .
кѣръ наѓнвзвá пѣ с , ѕ . й пой
стры гль , а . п ѻ҃н ѣный чи́нѡ
Ѳ áлослáвная йбжтéная оучé
нїахвà , мл҃твѣ навы́кше . на
высáкь днь вызы́пїмь зыжнте
лю . ѻ҃ше нáшь йже нанбѣхь жи
вїи . нбны́ хлѣбь подáвай нá
мь . прѣзыраѥ нáша сьгрѣше
нїа ⁘ — Й же насїнансцей гѡ
рѣ . скрижали напúсавь дрѣв
лѣ . тьжé йнна выгрáдѣ наза
ретѣ . попльти книгу прнѣ
ть . прр҃óскый поубстн хѣбе .
снію сьгноувь , оучáше людн .
йспльнитнсе пнїю натéбѣ ⁘
Ѩ кóже ѣврéнскаа телéса , въ
пустынны дрѣвлѣ . непокóршн
йсе вжйстúнѹ тéбе всѣхь влце ,
дбнно пáдоше . тáкѡ йнна ко
сти расúпи . злочтнвый йневѣ
рнихь ágáрѣнь . ѵ áлоскїи при
áдѣ хѣ ⁘ й ны стры прѡбно

уныкь їлїа показасе . бжтвна
дха wгнѣразгараѣ фомо апле .
глъбыну оубо разоумна мора
йследоуѣ, рыбы оулавлаше .
приводесїи wсьмрьтнькьжнво
ту . тѣмь невѣрныдше просвѣ
щаѣ, трьстїю крстною wсьмрь
то носнїе прльсти . кьжноту
вьзведе, тѣ сьбесплотьнымн хвы
прѣстое . прилѣжно то мли w
спѣнїи дшь ншн ✣ йнна, крсто
вѣ . по трндневно . л юдѣ бе
законныи . неправѣдно прнгво
жьшнтѣ надрѣвѣ . двѣа утаа
имтн твоа зрѣцїи . якоже сѵме
wнь прорече . отробу спсе рас
трьзаше ✣ настве вьw . слава
гл, ѕ . бжтвна назыраѣ хвы .
прѣмдрост разоумно йвнсе
кратнрь таинн, фомо апле . w
нѣлѣже вѣрныи срца веселетсе .
йбжтвною мрѣжею лю йзвлѣ
кль есн . глъбины неуганїа .
тѣ wсїwна якорѣка благтнаа
йзыде . твоа йстачаѣ бжтвна
повелѣнїа всей тварн . тѣмь
хвы подраюшоу , ребра проко
дошетн . выпримракь вышьшу
тѣ нетлѣнїа . того мли спстн
се дша ншн ✣ йнна ѕ . рауне
даре всеутны яже аггло , рауне
прнѣмшн вчуце . йрожьшн прѣ
чтаа . его славѣ нѣнїи уинове .
архаггласцїи лицн . правѣдны
сьборн . его wбьстоеть агглы .
ѣдиной прславнои . йвышшей
твары . рауне тебе вьпїе . ра
зрѣшшїа евѵину клѣтѵ . бжт
внїи рожьсомтнвчуце, ѣдина
бго прославленна ✣ крсто ѕ, трї
Надрѣвѣжноть ншь зрѣцн . дї
прне порoуна бца внсещь . мтѣ
рскнплачюшнвьпїаше . снумои
нбемои, сплюбовїю поюшнтѣ ✣

Штого, ал . Прпсѣ
бныемтреншепараске
ви . корнь вдѣнїе йное намалей
вечерны . на гн вьзвахъ стры
гл, ѕ . самогл . Пощенїю поу
ть вьспрїемшн . жнтенскїе лю
бвы йзбѣже парасквевн славна .

ЕМИЛ КАЛУЖНЯЦКИ
(1845–1914)

Украинский ученый Емельян (Омелян, Эмилиан) Иеронимович Калужняцкий известен своими солидными текстологическими исследованиями и добротными критическими изданиями сочинений Патриарха Евфимия, Иоасафа Бдинского и Григория Цамблака. Эти труды не потеряли своего значения и в наши дни. Палеославист широкого профиля, Емельян Калужняцкий много занимался древнеславянскими рукописями и часто путешествовал в Киев, Львов, Москву, Петербург, Вильно, Берлин, Прагу, Бухарест, в Рыльский монастырь и в молдавские монастыри. Он и сам собирал рукописные книги для своей личной библиотеки. Как текстолог-палеограф, он известен также изданиями буковинских и румынских грамот XV–XVI вв., Путненского евангелия XIV в., Христинопольского апостола XII в., Жития Моисея Угрина, описаниями и обзорами львовских и румынских собраний.

Бегунов, Ю. К., Творческое наследие Григория Цамблака,
Велико Търново, 2005, с. 432.

Емил Калужняцки

Съчинения на Българския Патриарх Евтимий (1375–1393)

Патрїа́рꙋшьскомоꙋ заточе-
нїю бы́вшꙋ радѝ бл҃гочъ-
стїа. свѣтилоꙋ о҆номоꙋ
свѣтилѡ̑ и҆ хр҃подо́бномоꙋ
о҆́бразꙋ. Є҆гда wт пр҃ѣмно́гыхъ
слы́ша се. оу҆́не оу҆́бо бѣ̀ сл҃н-
цоꙋ ꙗ҆гра́сноути, нежѐли Є҆ѵ҆ѳи́-
мїевꙋ ꙗ҆зы́коꙋ оу҆млъ́кноути...

Митрополит Йоасаф Бдински

Св. Евтимий, стенопис, Троянски манастир

Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“
Научноизследователски център „Търновска книжовна школа“

Emil Kałużniacki

Werke des Patriarchen von Bulgarien Euthymius (1375–1393)

mit einem Nachwort von Dimităr Kenanov

Издателство •ПИК•

Университетско издателство
„Св. св. Кирил и Методий“

Велико Търново, 2010

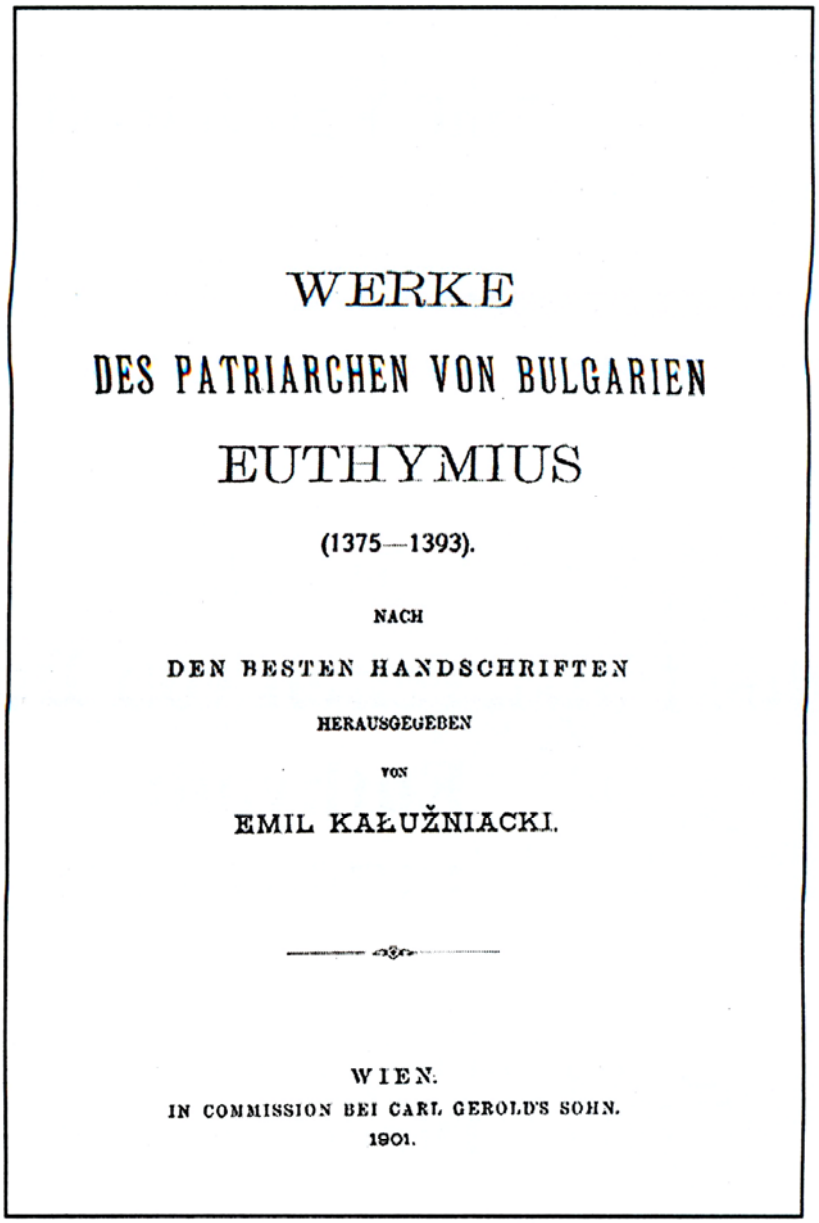
WERKE

DES PATRIARCHEN VON BULGARIEN

EUTHYMIUS

(1375—1393).

NACH

DEN BESTEN HANDSCHRIFTEN

HERAUSGEGEBEN

VON

EMIL KAŁUŻNIACKI.

WIEN.

IN COMMISSION BEI CARL GEROLD'S SOHN.

1901.

Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“
Научноизследователски център „Търновска книжовна школа“
© Димитър Кенанов — Съставителство и послесловие, 2010
© Александър Б. Г. — проект корица, 2010
ISBN 978-954-736-207-9
ISBN 978-954-524-737-8

INHALT.

VORWORT 7
EINLEITUNG 11
I. Die hauptsächlichsten Lebensschicksale des Patriarchen Euthymius 11
II. Ziel, Umfang und Arten seiner litterarischen Wirksamkeit 20
III. Zustand, in dem sich die Werke des Patriarchen Euthymius gegenwärtig befinden 36
IV. Verzeichnis der in Betracht kommenden Handschriften, alten Drucke und neueren Publikationen 71
V. Zweck, Umfang und Einrichtung der hier vorliegenden Ausgabe 90
ERSTE ABTHEILUNG. SELBSTSTÄNDIGE WERKE DES PATRIARCHEN EUTHYMIUS 93
A. Lebensgeschichten 94
I. Leben des Johannes Rylski 95
II. Leben Hilarion's, Bischofs von Moglen 109
III. Leben der hl. Paraskeva 130
IV. Leben der hl. Philothea 142
B. Lobreden 157
I. Lobrede auf Constantin und Helene 158
II. Lobrede auf Nedela 186
III. Lobrede auf Michaël von Potuka 201
IV. Lobrede auf Johannes, Bischof von Polybotum 208
C. Episteln 223
I. Epistel an den Mönch von Tismena Nikodem 224
II. Zweite Epistel an den Mönch von Tismena Nikodem 234
III. Epistel an den Mönch und späteren Erzbischof von Russland Kyprian 236
IV. Epistel an den Metropoliten von Ungrovlachien Anthim 245
D. Akoluthien 253
Akoluthie der Kaiserin Theophano 254
ZWEITE ABTHEILUNG. ÜBERSETZUNGEN DES PATRIARCHEN EUTHYMIUS 271
A. Unzweifelhafte 272
I. Anleitung zur richtigen Verrichtung der Liturgie des Johannes Chrysostomos 273

II. Liturgie des Apostels Jakob 288
III. Gebete zur Abwendung von Epidemien 307
IV. Gebet aus Anlass der Ingression eines neuen Bischofs, Erzbischofs oder Metropoliten 311
V. Gebet des Dankes und des inständigsten Flehens 313
VI. Gebete zu Beginn einer neuen Indictio 315
VII. Gebete bei Eintritt des Regenmangels 318
VIII. Gebet für den Kaiser 319
B. Zweifelhafte 321
I. Liturgie des Johannes Chrysostomos 323
II. Liturgie Basilios des Grossen 335
III. Liturgie der Vorgeweihten 345
BEILAGEN 353
Erste Beilage 355
Zweite Beilage 372
REGISTER 375
Димитър Кенанов, Евтимиевистът Емил Калужняцки (Към 165-годишнината от неговото рождение) 385
ПРИЛОЖЕНИЯ 393
Житие на св. Иван Рилски 394
Из „Житие на св. Иларион Мъгленски“ 401
Из „Похвално слово за еп. Йоан Поливотски“ 410
„Похвално слово за св. великомъченица Неделя“ 414
Из „Житие на св. Петка Търновска“ 422
Из „Житие на св. Петка Търновска“ 423
Похвално слово за св. Константин и св. Елена 425
Послание до мних Киприан 439
Житие на св. Иван Рилски 451

Месеца Октом

вріа, дї · Житїе їжизнь прѣпⷭ҃бныѣ мтре наше пѣтки · Кзнемже їкако прѣнесена бысть выградь трьновѣ · Сѣпсано єѵ҃ѳїмїемь патрїархомь трь новскымь · Бл҃ви ѻ҃че

Свѣтадніша сл҃нца пⷭ҃бныѣ па мѣть пѣтки · а [illegible] обнѹ тоѣ сьповѣмн житїе · [illegible]їаже їхожденїа їаже радѣ хв҃ѣ люзвеⷭ҃шѣть. Нь кто ѹ҃бо тоѣ почѣсти їзрѣчеть дѣ їанїаже їмюеса · кто бл҃годѣїанїа їзас тѹпленїа їпрѣстателства. їаже вьѣпї ватѡ. їаже вьтраікїн. трьновѣже, їмнсїн їдалматїн · нетьчїюже, нь їповьселєн нѣѣ тоѣ ѻ҃брѣщешн ѻ҃бносмо їмѣ · мно га ѹ҃бо ї дльга боудеть ѻ҃прѣподѡ бнѣѣ сѣѣ повѣсть · їнашь оѹмь кьсеѣ

полѣпотѣ недóвлеѣть сьповѣдати

Сїа оу́бо сѵ̑та прѣподѡ́бнаа пе́тка, ѡ̑чьство и́мѣ́ѧше е́пївати • ро́дн телѣжѣ бл҃гочт҃ивїи , хо́дещїи вьвсѣ хь бж҃їихь заповѣ́дехь неоу́кло́нно • мл҃тни́ѧми и́ бл҃готво́ренїи вьсоу́ свою оу́кра́ша́ющіе жи́знь • Кѕспи́таше же сїю до́брую́ чи́стоую́ го́лоубиц҃ѹ хв҃оу вьпѡ́бны́ихь и́ра́вохь • и́ зако́ноу бж҃їю до́брѣ тоу́ нака́зав́ше , вьнб҃ны́іе прѣ и́доше ѡ́бы́тѣли • Наслѣ́дницоу до́ моу ѡ́ста́ви пе́ткоу , сьбра́томь е́ѵ̑ѳи́мїе́мь, же и́ послѣ́жде е́пп҃ь ма́ дитоу́ бы́сть • и́ мно́га́ и́ прѣсла́вна́а сьтво́ри та́мо чю́деса • и́ посьмр҃ьти сла́вны́іе е́го̀ и́дне́вїе мо́ци , и́сто́чни ка мѵ̑ра и́стѣка́хѹ и́зли́шьнь • е́моу́ же чю́десы и́досе́ли мно́зїи свѣ́дѣтелы́іе прѣ́бы́ва́ють • ска́зоу́ющіе дн вна́а е́го̀ чю́деса и́дѣ́ла́нїа

Прѣподѡ́бна́а оу́бо, я́ко рѡ́дителіе кьвѣ́и до́брѣ ѡ̑сла̀ • а҃пльскомоу